

Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2026. № 1(58).
С. 308–314. DOI: 10.24144/2524-0609.2026.58.308-314.

REFERENCES

1. Borovysiuk, T. V., Fain, A. V. (2023). Inkluzyivna osvita ta tolerantnist: shliakh do formuvannia suspilstva rivnykh mozhlyvostei [Inclusive education and tolerance: the path to creating a society of equal opportunities]. *Dukhovno-intelektualne vykhovannia i navchannia molodi v KhKhI stolitti*. Vyp. 5. S. 291–298. [in Ukrainian]

2. Drobotko, I. (2024). Rol tolerantnoho stavlennia do ditei z osoblyvymy potrebamy v protsesi yikh sotsializatsii v dytiachomu kolektyvi [The role of a tolerant attitude towards children with special needs in the process of their socialization in a children's group]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia*. Vyp. 4(65). S. 5–10. DOI: 10.32689/maup.psych.2024.4.1. [in Ukrainian]

3. Zaveryko, N. V., Soloviova, T. H. (2018). Vykhovannia tolerantnosti u shkolariv yak umova rozvytku inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Cultivating tolerance in schoolchildren as a condition for the development of inclusive education in Ukraine]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. Vyp. 29. S. 60–66. [in Ukrainian]

4. Lesina, T., Melnyk, V. (2023). Stvorennia tolerantnoho osvitnoho seredovyscha v zakladi doshkilnoi osvity v umovakh inkluzii: teoretyko-metodychni zasady [Creating a tolerant educational environment in a preschool educational institution in conditions of inclusion: theoretical and methodological principles]. *Nasha shkola imeni V. O. Sukhomlynskoho*. № 2. DOI: 10.61339/2786-6947.2023.2.289571. [in Ukrainian]

5. Motuz, T. V. (2017). Pedahohichni umovy vykhovannia tolerantnosti uchnivskoi molodi [Pedagogical conditions for educating tolerance among students]. *Naukovyi visnyk Kremenetskoj oblasnoi humanitarno-pedahohichnoi akademii im. Tarasa Shevchenka. Serii: Pedahohika*. Vyp. 8. S. 96–103. [in Ukrainian]

6. Taldonova, L. (2018). «Vkliuchennia» dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v suspilstvo zdorovykh odnolitkiv ["Inclusion" of a child with special educational needs into a society of healthy peers]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky*. Vyp. 3. S. 152–158. DOI: 10.30970/2522-1876-2018-3-21. [in Ukrainian]

7. Tereshchuk, A., Butuzova, L. (2024). Markery tolerantnoho stavlennia do ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy (OOP) [Markers of tolerant attitude towards children with special educational needs (SEN)]. *Current Trends in the Development of Scientific Research in Today's Conditions*. Florence. P. 202–206. [in Ukrainian]

8. Fert, O. H. (2020). Problema stanovlennia stosunkiv ditei z osoblyvymy potrebamy ta yikhnikh odnolitkiv v umovakh spilnoho navchannia [The problem of developing relationships between children with special needs and their peers in a shared learning environment]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 23(1). S. 59–63. DOI: 10.32843/2663-6085/2020/23-1/15. [in Ukrainian]

9. Shcherbina, S., Novak, T., Vikhliaieva, Ya. (2026). Osoblyvosti formuvannia tolerantnoho seredovyscha v umovakh inkluzyvnoi osvity [Peculiarities of forming a tolerant environment in inclusive education]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedahohika. Sotsialna robota»*. 2026. № 1(58). S. 308–314. DOI: 10.24144/2524-0609.2026.58.308-314. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРНЕНКО Олександр – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: управління освітніми проєктами, якість освіти, інноваційна діяльність, інтерактивні методи навчання, менеджмент освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERNENKO Oleksandr – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Sciences, Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: educational project management, quality of education, innovative activity, interactive teaching methods, educational management.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 29.03.2026 р.

УДК 37. 011: (477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2026-1-223-750-754

ISSN 2415–7988 (Print) ISSN 2521–1919 (Online)

ГАНЗЕНКО Олександр –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9533-3443>

e-mail: ganz.aleksandr@gmail.com

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'Ї (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті узагальнено позитивний досвід морально-етичного виховання дітей в українській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

З'ясовано, що у традиційному суспільстві в означений період сім'ю трактували як важливий соціальний інститут із чітко впорядкованою системою внутрішніх взаємин, де обов'язки кожного визначалися за статтю та віком, а також стосувалися праці й виховання дітей. Саме родина виконувала ключову функцію у збереженні та передаванні етнічної культури, оскільки послаблення родинних зв'язків призводило до руйнування механізмів етносоціального виховання. У межах української сім'ї підтримувалися самотність і автентичність, накопичувалися та передавалися традиції, культурні надбання, релігійні уявлення, мова й система цінностей.

Встановлено, що морально-етичне виховання в українській родині сприяло тому, що діти глибоко усвідомлювали моральні норми поведінки в межах своєї етнічної спільноти та опановували правила взаємодії з іншими її членами. Водночас засади народної етики формувалися через активну участь дітей у щоденній праці, господарюванні, сімейному житті, а також через дотримання звичаїв, традицій і обрядових практик. Саме вони виховували в дитині чесність, засуджуючи брехню й крадіжку як великий гріх і зло.

У морально-етичному вихованні дітей широко використовувалися такі ефективні методи, як доручення й обов'язки, особистий приклад дорослих, вплив громадської думки, навіювання, а також заохочення і покарання. Доручення в українській родині добиралися відповідно до віку та статі дитини й поступово ускладнювалися.

Регулярне виконання щоденних обов'язків змалку привчало до дисципліни, формувало відповідальність, загартовувало характер і сприяло розвитку морально-вольових якостей. Важливу роль відігравала й громадська думка, яка виявлялася через систему традиційних звичаєвих норм і суттєво впливала на поведінку дітей.

Важливе місце у вихованні посідали приклад і авторитет батьків, завдяки чому діти засвоювали працелюбність, відповідальність, шанобливе ставлення до природи та старших. Родинні традиції відзначалися стійкістю, а вплив старших поколінь був тривалим і безпосереднім.

Ключові слова: морально-етичне виховання, українська родина, сімейне виховання, родинні традиції, моральні норми поведінки, друга половина XIX – початок XX століття.

HANZENKO Oleksandr –

Postgraduate Student Specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9533-3443>

e-mail: ganz.aleksandr@gmail.com

MORAL AND ETHICAL EDUCATION IN THE UKRAINIAN FAMILY (SECOND HALF OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

The article summarizes the positive experience of moral and ethical upbringing of children in the Ukrainian family of the second half of the 19th – early 20th centuries.

It is found that in the traditional society of the 19th – early 20th centuries, the family was treated as an important social institution with a clearly ordered system of internal relationships, where the duties of each were determined by gender and age, and also related to work and raising children. It was the family that performed a key function in preserving and transmitting ethnic culture, since the weakening of family ties led to the destruction of mechanisms of ethnosocial upbringing. Within the Ukrainian family, identity and authenticity were maintained, traditions, cultural heritage, religious beliefs, language, and a system of values were accumulated and transmitted.

It has been established that moral and ethical education in the Ukrainian family contributed to the fact that children were deeply aware of the moral norms of behavior within their ethnic community and mastered the rules of interaction with other members of it. At the same time, the principles of folk ethics were formed through the active participation of children in daily work, housekeeping, family life, as well as through the observance of customs, traditions and ritual practices. It was they who brought up honesty in the child, condemning lies and theft as a great sin and evil.

In the moral and ethical upbringing of children, such effective methods as assignments and responsibilities, the personal example of adults, the influence of public opinion, suggestion, as well as encouragement and punishment were widely used. Assignments in the Ukrainian family were selected according to the age and gender of the child and gradually became more complicated.

Regular performance of daily duties from an early age taught discipline, formed responsibility, tempered character, and contributed to the development of moral and strong-willed qualities. Public opinion also played an important role, which was manifested through a system of traditional customs and norms and significantly influenced children's behavior.

An important place in upbringing was occupied by the example and authority of parents, thanks to which children learned hard work, responsibility, respectful attitude towards nature and elders. Family traditions were distinguished by stability, and the influence of older generations was long-lasting and direct.

Keywords: moral and ethical education, Ukrainian family, family education, family traditions, moral norms of behavior, second half of the 19th – beginning of the 20th century.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сім'я як один із найдавніших і найстабільніших соціальних інститутів поєднує відносну самостійність із суттєвим впливом на різні сфери суспільного життя. Сучасні проблеми в Україні значною мірою зумовлені ціннісними суперечностями та дезорієнтацією в суспільстві. У зв'язку з цим перед педагогами, батьками та науковцями постає складне завдання визначення засад і цінностей, на яких має ґрунтуватися сучасна система освіти й виховання.

У цьому процесі важливу роль повинна відігравати сім'я, яка значною мірою зберігає усталені норми, правила поведінки та культурні традиції. Водночас через певне послаблення виховної функції в останні роки вона має відновити виконання своїх традиційних завдань – формування моральних, трудових, громадянських та естетичних якостей дитини, а також загальнолюдських і національних ціннісних орієнтирів.

Актуальність посилення виховного потенціалу сім'ї пояснюється тим, що вона є основним соціальним інститутом, відповідальним за формування особистості в усій повноті її розвитку. Саме сім'я є для дитини своєрідною мікромоделлю суспільства, через яку вона засвоює духовну культуру [8, с. 5].

Відповідно до Закону України «Про освіту», сімейне виховання розглядається як основа форму-

вання дитини як особистості. Батьки несуть обов'язок виховувати в дітей повагу до людської гідності, прав і свобод людини, законів та етичних норм. Вони мають дбати про фізичний і психічний розвиток дитини, сприяти розкриттю її здібностей і формуванню навичок здорового способу життя. Також на батьків покладається завдання власним прикладом і виховним впливом утверджувати суспільні моральні цінності, зокрема правдивість, справедливість, патріотизм, гуманізм, толерантність і працелюбність. Особливо підкреслюється необхідність формування поваги до державної мови та символів України, а також до національних, історичних і культурних надбань, виховання дбайливого ставлення до них [5].

Науково-педагогічні уявлення про сім'ю як особливий інститут виховання склалися поступово. Вони ґрунтувалися на багатому досвіді народної педагогіки, а також із давніх часів розвивалися у філософсько-педагогічній думці, яка накопичувала знання про родинне виховання та осмислювала значення батьків й інших членів родини у формуванні особистості дитини [2, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до проблеми сімейного виховання у педагогічній теорії та практиці. У наукових розвідках порушено проблеми педагогічної просвіти батьків як засобу оптимізації сімейного виховання в другій

половині XIX ст. (І. Дубінець), розвитку інституту батьківства в історії української етнопедагогіки (О. Ярошинська), використання сімейних традицій у формуванні моральних цінностей старшокласників (Т. Вечерок), національного виховання в родинах української еліти наприкінці XIX – на початку XX ст. (І. Хлистул), педагогічної просвіти батьків у полікультурному середовищі Закарпаття в останній чверті XX ст. (О. Добош), морально-етичного виховання в українській сім'ї в період другої половини XIX – початку XX ст. (Н. Муляр), сімейного виховання в педагогічній теорії і практиці Закарпаття в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст. (М. Петрус), теорії і практики підготовки батька до виховання дитини в сім'ї в другій половині XX – на початку XXI ст. (О. Хомишак), сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX ст.) (В. Федяєва). Водночас, попри існування значної кількості ґрунтовних досліджень у цій сфері, позитивний досвід морально-етичного виховання дітей в українській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття потребує глибшого теоретичного осмислення та практичного впровадження.

Мета статті полягає в узагальненні позитивного досвіду морально-етичного виховання дітей в українській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним соціальним осередком, в якому здійснювалося формування духовного світу дитини, традиційно виступала сім'я. У традиційному українському суспільстві сім'я була центральним інститутом формування особистості.

Упродовж своєї неповторної історії українці, розкриваючи національний дух, характер і ментальність, створили притаманну лише їм родинно-побутову культуру. У її межах сім'я посідала особливе місце, сприймаючись як своєрідна «святиня», адже народження та виховання дітей, що забезпечували безперервність роду, вважалися «священним обов'язком батьків» [1].

Попри складні процеси модернізації XIX століття, українська сім'я й надалі залишалася головним осередком духовного формування та виховання дітей.

У традиційному суспільстві XIX – початку XX ст. сім'ю трактували як важливий соціальний інститут із чітко впорядкованою системою внутрішніх взаємин, де обов'язки кожного визначалися за статтю та віком, а також стосувалися праці й виховання дітей. Саме родина виконувала ключову функцію у збереженні та передаванні етнічної культури, оскільки послаблення родинних зв'язків призводило до руйнування механізмів етносоціального виховання. У межах української сім'ї підтримувалися самотність і автентичність, накопичувалися та передавалися традиції, культурні надбання, релігійні уявлення, мова й система цінностей [7].

Сім'я задовольняла не тільки матеріальні потреби дитини, а й формувала її моральний світ, передаючи систему цінностей, життєві орієнтири та уявлення про добро і зло. У родинному колі з покоління в покоління передавалися звичаї, народні вірування, обрядовість, пісенна та казкова традиція, які становили важливу частину духовної культури [7].

У практиці виховання діти мали свій режим, який формувався на основі укладу життя родини, з

урахуванням віку й статі дитини, пори року і навіть дня – будень, неділя чи свято. Виховання відбувалося через життя дітей, через нагромадження ними практичного досвіду і формування звичок, шляхом виконання щоденних доручень і обов'язків [7].

Народне, зокрема морально-етичне виховання в українській родині сприяло тому, що діти глибоко усвідомлювали моральні норми поведінки в межах своєї етнічної спільноти та опановували правила взаємодії з іншими її членами. Водночас засади народної етики формувалися через активну участь дітей у щоденній праці, господарюванні, сімейному житті, а також через дотримання звичаїв, традицій і обрядових практик. Саме вони виховували в дитині чесність, засуджуючи брехню й крадіжку як великий гріх і зло. Це підтверджується народними прислів'ями, зокрема: «Чесному всюди честь, хоч і під лавою» [12, с. 123].

Від самого народження в родині дитину огортали турботою й теплом: їй співали колискові, розважали потішками й примовками, розповідали казки, поступово відкривали світ природи та довкілля, що сприяло ранньому формуванню її світогляду. Саме в сімейному середовищі дитина здобувала перший соціальний досвід і початкове відчуття належності до спільноти. Вона долучалася до родинних справ і обов'язків, водночас засвоюючи основи моральної поведінки.

Сімейне виховання було спрямоване на поступове формування в дитини готовності дотримуватися норм поведінки, притаманних дорослим. Значною мірою це відбувалося через залучення дітей до спільної трудової діяльності в родині, де вони орієнтувалися на батьків, старших братів і сестер як на приклад для наслідування. У такий спосіб дитина з раннього віку долучалася до традицій, звичаїв і правил дорослого світу.

Раннє включення в соціально значущу працю зумовлювало також повагу дорослих до дітей і підлітків. Щоденне виконання обов'язків привчало до дисципліни, виховувало відповідальність, зміцнювало характер і сприяло розвитку морально-вольових якостей [7, с. 9].

У морально-етичному вихованні дітей широко використовувалися такі ефективні методи, як доручення й обов'язки, особистий приклад дорослих, вплив громадської думки, навіювання, а також заохочення і покарання. Доручення в українській родині добиралися відповідно до віку та статі дитини й поступово ускладнювалися.

Регулярне виконання щоденних обов'язків змалку привчало до дисципліни, формувало відповідальність, загартовувало характер і сприяло розвитку морально-вольових якостей. Важливу роль відігравала й громадська думка, яка виявлялася через систему традиційних звичаєвих норм і суттєво впливала на поведінку дітей [6, с. 41].

Важливе місце у вихованні посідали приклад і авторитет батьків, завдяки чому діти засвоювали працелюбність, відповідальність, шанобливе ставлення до природи та старших. У сільському середовищі, де проживала переважна частина населення, родинні традиції відзначалися стійкістю, а вплив старших поколінь був тривалим і безпосереднім.

Оскільки у вихованні дітей в українській сільській родині провідна роль належала матері, її

вплив був визначальним і неперевершеним. Вона дбала про створення в домі доброзичливої, лагідної та психологічно комфортної атмосфери. Саме тому образ матері як ідеальної господині уособлював сімейний затишок, охайність і лад у хаті та на подвір'ї, де все було прибрано й упорядковано, всі нагородовані та доглянуті. Їй були притаманні порада й підтримка для кожного члена родини, гостинність і щедрість, а водночас ощадливість і вміння раціонально господарювати [4, с. 11]. Отже, недарма ідеал особистості, моральні норми та спосіб життя українців цього періоду інколи розглядають як такі, що значною мірою формувалися під впливом жіночих цінностей. Ідеал «господарського сина» втілював образ юнака, якому притаманні охайність, чемність і ввічливість у спілкуванні з усіма, повага до старших і їхніх звичаїв, готовність стати на захист молодших, а також прагнення до знань і усвідомлення їхньої практичної цінності в житті [4, с. 121]. Ідеал «господарської доньки» втілював образ вродливої української дівчини у вишиванці, чия діяльність була пов'язана з ткацтвом, шиттям і доглядом за квітником під вікном. Така дівчина рухалася легко й вправно, ніби «звивалася», а в роботі була надзвичайно спритною та старанною – у неї все «горіло в руках». Вона вирізнялася чемністю, привітністю, а також особливою увагою до збереження власної дівочої честі [4, с. 139].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у ході наукового пошуку встановлено, що морально-етичне виховання в українській родині сприяло тому, що діти глибоко усвідомлювали моральні норми поведінки в межах своєї етнічної спільноти та опановували правила взаємодії з іншими її членами. Водночас засади народної етики формувалися через активну участь дітей у щоденній праці, господарюванні, сімейному житті, а також через дотримання звичаїв, традицій і обрядових практик.

Регулярне виконання щоденних обов'язків змалку привчало до дисципліни, формувало відповідальність, загартувувало характер і сприяло розвитку морально-вольових якостей. Важливу роль відіграла й громадська думка, яка виявлялася через систему традиційних звичаєвих норм і суттєво впливала на поведінку дітей. Важливе місце у вихованні посідали приклад і авторитет батьків, завдяки чому діти засвоювали працелюбність, відповідальність, шанобливе ставлення до природи та старших. Родинні традиції відзначалися стійкістю, а вплив старших поколінь був тривалим і безпосереднім.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розгляді ефективних методів морально-етичне виховання в українській родині в другій половині XIX – на початку XX століття.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вишневецький О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації сучасні виклики). Національне виховання. Київ, 2010. С. 44-49.
2. Демиденко Т. М. Педагогіка родинного виховання: навч. посіб. Черкаси: Видавель Гордієнко Є. І., 2017. 272 с.
3. Забловський А. Соціалізація дитини в традиційній культурі українців XIX – поч. XX століть: ритуально-аритуальні аспекти. *Вісник Київ. ун-ту імені Т. Шевченка*. К., 2004. Вип. 74. С. 76–80.

4. Муляр Н. М. Морально-етичне виховання в українській сім'ї (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2019. 200 с.
5. Про освіту : Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст. 380.
6. Сейко Н. А. Добročинність у сфері освіти як чинник соціалізації різних категорій дітей в Україні (XIX – початок XX століття). *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2008. Вип. 38. С. 41-44.
7. Стрижаков А. О. Духовний світ дитини в етнопедагогічній спадщині Н. Заглади: автор. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Кіровоград, 2016. 20 с.
8. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX століття): монографія. Херсон: РІПО, 2010. 348 с.
9. Філоненко О. В. Соціалізація різних категорій дітей в Україні (XIX – початок XX ст.). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2025. Вип. 217. С. 69-73. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-69-73>
10. Чепіль М. М. Народно-педагогічні засади виховання дітей в українській сім'ї (кінець XIX – перша третина XX ст.). *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.* Херсон : ВПО, 2010. Вип. 6. С. 249-258.
11. Щербак І. Енциклопедія дитинства. *Неопалима купина*. 1995. № 5-6. С. 112-114.
12. Щербина В. Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України XIX століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Херсон, 2013. 188 с.

REFERENCES

1. Vyshnevs'kyy, O. (2010). *Ukrayins'kyu vykhovnyy ideal i natsional'nyy kharakter (vytoky, deformatsiyi suchasni vyklyky)* [Ukrainian educational ideal and national character (origins, deformations, modern challenges)]. *Natsional'ne vykhovannya*. Kyiv. 44-49. [in Ukrainian]
2. Demydenko, T. M. (2017). *Pedahohika rodynnoho vykhovannya* [Pedagogy of family education]: navch. posib. Cherkasy: Vydavets' Hordiyenko YE. I. 272. [in Ukrainian]
3. Zablovskiy, A. (2004). *Sotsializatsiia dytyny v tradytsiynii kulturi ukrayntsviv XIX – poch. XX stolit: ritualno-arytualni aspekty* [Socialization of a child in the traditional culture of Ukrainians XIX – beginning XX centuries: ritual and ritual aspects]. *Visnyk Kyviv. un-tu imeni T. Shevchenka*. Kyiv. 74. 76-80. [in Ukrainian]
4. Mulyar, N. M. (2019). *Moral'no-etychne vykhovannya v ukrayins'kiiy sim'yi (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittya)* [Moral and ethical upbringing in the Ukrainian family (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kyiv. 200. [in Ukrainian]
5. *Pro osvitu* (2017) [On Education]: *Zakon Ukrayiny vid 5.09.2017 r. № 2145-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. № 38–39. St. 380. [in Ukrainian]
6. Seyko, N. A. (2008). *Dobročynnist' u sferi osvity yak chynnyk sotsializatsiyi riznykh katehoriy ditey v Ukrayini (XIX – pochatok XX stolittya)* [Philanthropy in the field of education as a factor in the socialization of different categories of children in Ukraine (XIX – early XX centuries)]. *Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka*. 38. 41-44. [in Ukrainian]
7. Stryzhakov, A. O. (2016). *Dukhovnyy svit dytyny v etnopedahohichniy spadshchyni N. Zahlady* [The spiritual world of a child in the ethnopedagogical heritage of N. Zaglada]: avtor. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 – zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky. Kirovohrad. 20. [in Ukrainian]
8. Fedyayeva, V. L. (2010). *Simeyne vykhovannya v istorychniy retrospektyvi (druha polovyna XIX – XX stolittya)* [Family education in historical retrospect (second half of the 19th – 20th centuries)]: monohrafiya. Kherson: RIPO. 348 s. [in Ukrainian]
9. Filonenko, O. V. (2025). *Sotsializatsiya riznykh katehoriy ditey v Ukrayini (XIX – pochatok XX st.)* [Socialization of different categories of children in Ukraine (19th

– early 20th centuries)]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyu: TSDU im. V. Vynnychenka. 217. 69-73. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-69-73> [in Ukrainian]

10. Chepil, M. M. (2010). Narodno-pedahohichni zasady vykhovannya ditey v ukraïns'kyi sim'yi (kinets' XIX – persha tretyna XX st.) [Folk pedagogical principles of raising children in the Ukrainian family (late 19th – first third of the 20th century)]. Pedahohichnyy al'manakh: zbirnyk naukovykh prats' / redkol. V. V. Kuz'menko (holova) ta in. Kherson: VPO. 6. 249-258. [in Ukrainian]

11. Shcherbak, I. (1995). Entsyklopediya dytynstva [Encyclopedia of childhood]. Neopalyma kupyna. 5-6. 112-114. [in Ukrainian]

12. Shcherbina, V. (2013). Osoblyvosti vykhovannya ditey u sim'yi Pivdnyia Ukrainy XIX stolittya [Peculiarities of raising children in the family of Southern Ukraine of the 19th century]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kherson. 188. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАНЗЕНКО Олександр – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: морально-етичне виховання в українській сім'ї в історії вітчизняної педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HANZENKO Oleksandr – Postgraduate Student Specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: moral and ethical education in the Ukrainian family in the history of Ukrainian pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 29.03.2026 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2026-1-223-754-758

ISSN 2415–7988 (Print) ISSN 2521–1919 (Online)

САДОВИЙ Микола –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-6506>

e-mail: smikdpu@i.ua

ТРИФОНОВА Олена –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

e-mail: olenatrifonova82@gmail.com

РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ NBIC-КОНВЕРГЕНЦІ ТА STEM-ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі методики навчання предметних компетентностей шостого технологічного укладу з природничих наук та цифрових технологій. NBIC-конвергенція виступає стрижневим вектором у взаємодії науково-дослідних підходів у дослідженнях і є основою для окреслення ґрунтового технологічного погляду з визначення майбутнього. Основними характеристиками освіти в таких умовах передбачається впровадження результатів нанотехнологічної, біотехнологічної й інформаційної революцій, які супроводжуються розвитком когнітивної науки. Тоді границі між технологіями значно спрощуються. Нанотехнології, як галузь проникла у всі сфери діяльності людини: наука, освіта, виробництво, безпека, побут та ін., стає каталізатором між іншими інноваційними технологічними напрямками. Розкрито зміст сучасних технологічних сфер: Nano, Bio, Info, Cogno. Окремо виділено поняття нанотехнології в освіті як процес виявлення, дослідження й впровадження знань про явища, матеріали розміром 1-100 нанометрів в освітній процес, що успішно інтегрується в сучасну STEM-освіту (наука, технології, інженерія, математика). Для прикладу розкрито процеси, що здійснюються у розчині молочної мікроніни та спеціальних барвних розчинів з какао, сиропу, харчових барвників на нанорівні. Самоорганізоване виникнення оболонки під час вливання молока в еспreso пояснюється сукупністю сил поверхневого натягу й Ван-дер-Ваальсової взаємодії, електростатичною взаємодією між білковими структурами, коагуляцією жирових частинок, руйнуванням та перебудовою міжфазних меж. Білкові наноструктури стабілізують бульбашки, жирові нанокраплини, впливають на в'язкість, частинки кавових масел взаємодіють із молочними компонентами різної густини, а відповідно на різних рівнях. Сам цілісний візерунок не є «наноструктурою», але його виникнення визначається наноструктурами: білковими оболонками, що мають нанорозмірні масштаби; колоїдними процесами; міжмолекулярними силами. Тобто латте-арт є прикладом, як нанорівневі взаємодії породжують макроскопічний самоорганізований патерн

Ключові слова: самоорганізація, технологічні сфери, наноструктури, освітній процес, компетентність, NBIC-конвергенція, STEM-освіта.

SADOVYI Mykola –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Informational and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-6506>

e-mail: smikdpu@i.ua

TRYFONOVA Olena –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Informational and Digital Technologies

of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

e-mail: olenatrifonova82@gmail.com